

KIRKLAR İNANCININ SOMUT İZLERİNE DAİR BAZI GÖZLEMLER

SOME OBSERVATIONS ON THE CONCRETE TRACES OF THE FORTY BELIEF

HAVVA YAZICI*

Sorumlu Yazar

Öz

Tasavvufteki gayb erenleri ifadesi üçleri, yedileri ve kırkları karşılamak için kullanılmaktadır. Buna göre sufiler, velileri hadislere dayanarak farklı derece ve sınıflara ayırmışlardır. Gayb erenleri de olarak bilinen kırklar ululuk/ermişlik sıralamasında yer almalarına karşın onların kim oldukları bilinmez. Fakat varlıklarına ve kutsallıklarına inanılan evliyalar topluluğu olarak kabul edilir. Dünyayı idare eden bu erenlerin başında kutb yahut kutbu'l-aktab denilen kişiler bulunur. Gayb erenleri olarak bilinen üçler, yediler ve kırklar kültü Türk kültürünün ortak inançlarından biridir. Bu inanç kuvvetli bir evliya kültüne sahip olan Türk toplumunda Sünnilerde özellikle de Alevilerde yoğun bir şekilde yaşatılmış ve günümüze kadar da varlığını sürdürmüştür. Alevilere göre Kırkların başı Hz. Ali'dir. Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in katıldığı Kırklar meclisinin zamanı ve mekânı belli değildir. Üçler, yediler ve kırklar olarak ifade edilen fakat kim oldukları meçhul olan gayb erenlerinin adına pek çok yerde makam ve ziyaretgâhlar inşa edilmiştir. Onlara saygı duyulması halinde burayı ziyaret edenleri koruyacakları ve onların dileklerini yerine getireceklerine inanılır. Ayrıca bu isimlerle anılan pek çok mezar, dağ, köy, zaviye ve mescit mevcuttur. Mezar, dağ, köy, zaviye ve mescitlere Kırklar adının verilmesinin altında da bu inancın yattığı söylenebilir. İşte bu çalışmada Evliya Çelebi seyahatnamesiyle Osmanlı döneminde hazırlanmış arşiv vesikalarından hareketle üçler, yediler ve kırklar kültürünün izleri takip edilip bahsedilen isimlerle anılan makam, ziyaretgâh, mezar, dağ, köy, zaviye ve mescitlere dair bazı bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evliya, Kırklar, Alevilik, Evliya Çelebi

Abstract

The expression “the saints of the unseen” in Sufism is used to refer to the three, seven and forty. Accordingly, Sufis have divided saints into different degrees and classes based on hadiths. Although the forty, also known as the saints of the unseen, are in the order of greatness/sainthood, it is not known who they are. However, they are accepted as a group of saints whose existence and holiness are believed in. At the head of these saints who rule the world are people called kutb or kutbu'l-aktab. The cult of the three, seven and forty, known as the saints of the unseen, is one of the common beliefs of Turkish culture. This belief has been intensely kept alive in the Turkish society, which has a strong cult of saints, especially among the Sunnis and the Alevites, and has continued its existence until today. According to the Alevites, the head of the forty is Hz. Ali. The time and place of the assembly of the forty, which Hz. Ali and Hz. Muhammad attended, are not known. In many places, shrines and places of pilgrimage have been built in the name of the unseen saints, who are referred to as the three, the seven and

Araştırma Makalesi / Künye: YAZICI, Havva. “Kırklar İnancının Somut İzlerine Dair Bazı Gözlemler”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 111 (Eylül 2024), s. 399-408 <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1501359>

* Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, E-mail: havvayazci@hotmail.com, ORCID: 0009-0005-5144-444X.

the forty, but whose identities are unknown. It is believed that if they are respected, they will protect those who visit these places and fulfill their wishes. In addition, there are many tombs, mountains, villages, hermitages and mosques called with these names. It can be said that this belief lies behind the name given to tombs, mountains, villages, hermitages and mosques as the Forty. In this study, based on the travelogue of Evliya Çelebi and archive documents prepared during the Ottoman period, some information is given about the shrines, places of pilgrimage, tombs, mountains, villages, hermitages and mosques called with these names, by following the traces of the cult of the three, the seven and the forty.

Key Words: Saint, Forty, Alevism, Evliya Çelebi

GİRİŞ

Tasavvufteki ricâlî'l-gayb yani gayb erenleri ifadesi Türk kültüründe üçleri, yedileri ve kırkları ifade etmektedir (Uludağ, 2008, 81-83). Dünyayı idare eden bu erenlerin başında kutb yahut kutbu'l-aktab bulunur (Pala, 1995, 326). Buna göre sufiler, velileri hadislerle dayanarak farklı derece ve sınıflara ayırmışlardır. Bunlardan en ilki ve yaygın abdal tabiridir. Bu tabir ilk olarak abid ve zahitler ile muhaddis ve fakihler için kullanılmıştır. Bu kişiler insanlara yardımda ve hizmette bulunan, halkın açıkça bilmediği dünyanın düzeni ile vazifelidir. Bunlardan biri vefat edince, yerine başka bir veli bedel kılındığında görevlendirilir (Gülten, 2017, 426). Bunların ululuk/ermişlik sıralamasında yer almalarına rağmen kim oldukları bilinmez. Fakat varlıklarına ve kutsallıklarına inanılan evliyalar topluluğu olarak kabul edilirler (Çoşar, 2011, 124, 126, 128). Gayb erenleri olarak bilinen üçler, yediler ve kırklar kültü Türk kültürünün ortak inançlarından biri haline dönüşmüş, onların adına makamlar ve ziyaret yerleri ortaya çıkmıştır. Buraları ziyaret edenler ise dua ederek onların ruhaniyetlerinden yardım istemiştir. Örneğin Evliya Çelebi, Üsküdar ve İstanbul'da yatmakta olan erenlerin ruhaniyetlerinden yardım isteyip bütün peygamberlerin, velilerin, kutublar kutbu, eminler; evlad, necibler; nakibler; abdallar; meczuplar; melamiler; ricalü'l-gayb, birler; üçler, yediler, kırklar; yüzler; binler ve binbirler mübarek ruhları için bir Yasin-i şerife okuyup Allah rızası için savabın adı geçen Allah adamlarının mübarek ruhlarına bağışlayıp el yüze sürdük diyerek bu inancı vurgulamıştır (Evliya Çelebi, 3/2, 468).

Bu inanç Evliya Çelebi'nin de dolaylı bir şekilde vurguladığı üzere kuvvetli bir evliya kültüne sahip olan Türk toplumunda Alevi-Sünni fark etmeksizin yoğun bir şekilde yaşatılmış ve günümüze kadar da varlığını sürdürmüştür. Alevilere göre Kırkların başı Hz. Ali'dir. Kırklar meclisi Hz. Muhammed'in miraca giderken gökte aralarına katıldığı otuz dokuz eren kişiden oluşan ve kendisinin katılmasıyla kırk kişi olan bir toplantıdır. Onların kim olduğuna dair fazla bilgi olmayıp yazılı kaynaklarda Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den başka yalnız Selman Farisi'nin adı geçer. Kırklar meclisi ve kırkların icra ettiği ilk cem töreni Aleviliğin temel ibadeti olan cem ayininin de kaynağıdır. Fakat kırklar meclisinin zamanı ve mekânı belli değildir. Bu meclis Hz. Ali'nin de bulunduğu, Hz. Muhammed'in ise sonradan dâhil olduğu ulular meclisidir (Akin 2020; Gülten, 2023, 120). Üçler, yediler ve kırklar olarak ifade edilen fakat kim oldukları meçhul olan veliler için pek çok yerde makam ve ziyaretgâhlar bulunduğu gibi bu isimlerle anılan oldukça fazla mezar, dağ, köy, zaviye ve mescit tespit edilmektedir. Bilhassa Evliya Çelebi seyahatnamesinde ve Osmanlı döneminde hazırlanmış olan belgelerde, buralarla ilgili önemli bilgilerin bulunması bizi böylesi bir çalışmaya yönlendirmiştir. Bu çalışma ile kırklar inancının halk arasında nasıl bir canlılıkla kabul edildiği ve yaşatıldığı, daha açık bir şekilde görülmektedir. Buna karşılık Evliya Çelebi seyahatnamesindeki bilgilerin aksine, Osmanlı arşivlerinde

bulunan belgelerde inanca dair bilgilerin olmaması tespit edilen yerlerin isimlerden hareketle bazı çıkarımlar yapmamıza sebep olmaktadır. Bunların doğruluğunu test etmek için bu tür yerlerde alan araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan Evliya Çelebi seyahatnamesi ve Osmanlı arşiv belgeleri içerisinden tespit ettiğimiz; makam, ziyaret, zaviye, mezarlık ve köylerle ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıda verilmiştir.

1. Kırklar Makamı ve Ziyaretgâhları

Üçler, yediler ve kırkların adını taşıyan makam ve ziyaretgâhlarla ilgili Evliya Çelebi seyahatnamesinde epey bilgi mevcuttur. Çelebi hatıratında, Ayasofya'da Makamı Kırklar adıyla bir yerden bahseder ve burasının mmmüezzin mahfilinin güney tarafında olduğunu belirtir. Ayrıca bu makamın *yeşim sommâki ve yerakâni ve mermeri gûnâ-gûn ile zemîni kırk aded müdevver taşlar ile döşenmiş* olduğundan söz eder. Yine İstanbul'da Meyyit Kapısı yakınlarında Kırklar Mezarı ile Yoroz kalesinin doğusunda Kırklar ziyareti bulunduğu bahseder. Mezar kazıcılarını anlattığı yerde onların pırlarının kardeşi Habil'i öldürüp gömenin Kabil olduğunu, Hâbil'in kabrinin ise tam olarak belirtmediği Kırklar Dağı'ndaki bir mağarada bulunduğunu söyler. Ayasofya makamlarını anlattığı yerde ise bu sefer Kırklarla birlikte anılan Yedilerle ilişkili olarak Makamı Yediler Kapısı'ndan bahseder (Evliya Çelebi, 1/1, 92, 385; Evliya Çelebi, 1/2, 423, 474). Bir başka yerde de Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda Varna yakınlarındaki Prevadi kasabasında şehre yakın bir yerde bulunan Ziyaretgâhı Yedileri anlatır. Ayrıca burada bulunan nur dolu mezarların Yediler Makamı olarak adlandırıldığından da söz eder. Bölgede yaşayan ileri gelenlerin ise *Bizler niçe kerre ziyâret edüp niçe âdemlerin şifâ bulunduğun biliriz* dediklerini ifade eder (Evliya Çelebi, 3/2, 403). Edirne Kırkık'da ise Üçler ve Yediler Makamının bulunduğu görülmektedir. Kırkık sonradan Kıyık olarak değişmiş olmalıdır. Nitekim 18. yüzyıl kayıtlarından Vesâik-i Bektaşiyân'da Kıyık semtinde Üçler Baba Zaviyesi'ne tesadüf edilir. Hacı Bektaş Asitanesi seccadenişinin icazetiyle tekkenin şeyhliğini Mehmed Feyzullah yürüttüğü anlaşılmaktadır (Vesâik-i Bektaşiyân, 2015, 19). Çelebi bu kez de Kaçanık kazasının Üsküp'e doğru giderken, yol üzerinde ziyareti Kırklar Makamı bulunduğunu belirtir (Evliya Çelebi, 5/2, 736). Vidin'de ise Ziyaretgâhı Üçler Makamı'nın bulunduğunu zikreder (Evliya Çelebi, 6/2, 215).

O, Kayseri'de bulunan Seyyid Battal Cafer Gazi Tekkesi'nin olduğu yerdeki Kırk Kızların ziyaretgâhından ve menkıbesinden de kısaca bahseder. Buna göre Kırk Kızların kırkı da bir anneden aynı anda doğar ve kırk yaşına geldiklerinde kırkı da bir anda vefat eder. Söz konusu menkıbenin uzun olduğunu dile getiren Evliya Çelebi menkıbeyi kısaltarak yazmıştır (Evliya Çelebi, 3/1, 237). Günümüzde Kırk Kızlar Türbesi, Battal Gazi Camii'nin önünde üst katı yıkılmış bir halde bulunmaktadır (Çayırdağ, 2015, 194). Aynı şekilde Seyyid Battal Gazi'nin Malatya'daki türbesinin yanında da Kırklar Makamı mevcuttur (Evliya Çelebi, 4/2, 24). Çelebi bu kez de Erciyes Dağı'nda yılan, çıyan, akrep ve diğer zehirli canavarın olmadığını belirterek bunun sebebinin dağdaki ricalü'l-gayb yani üçler, yediler ve kırklar makamı olduğuna dair inancı aktarır (Evliya Çelebi, 3/1, 246) Aksaray'da da Kırk Kızlar Ziyareti'nin bulunduğu ve buranın genelde kadınlar tarafından ziyaret edildiğinden söz eder. Yine Yesevî tarikatına bağlı olan Pertevî Sultan isimli şeyhin buradaki Kırklar Dağı'nda yaşadığını belirtir (Evliya Çelebi, 3/1, 262). Öte yandan Adilcevaz'da da Kırk Karındaşlar Ziyareti vardır. Bahsi geçen makamın bu isimle anılmasının sebebi ise onların bir batından bir saatte doğmuş olmalarıdır (Evliya Çelebi, 4/2, 207). Bahsedilen bu yerler kırklar inancıyla bağlantılı olup yukarıda sayılanlarla da sınırlı

değildir. Yine Yozgat'ın Sorgun ilçesinde Kırklar Tepesi'ndeki Kırk Kızlar Mezarlığı, Giresun'daki Kırk Kızlar Tepesi, Bursa'daki Kırk Kızlar Türbesi de bu inancın yansıdığı somut örneklerinden bazılarıdır (Gaynutdinova, 2018, 149).

Afyonkarahisar'da Sultan Keykubad camisinin sağında Kırklar Makamı bulunmaktadır (Evliya Çelebi, 9/1, 32, 39). Burası zamanla Kırklar Makamı adında bir mahalleye dönüşmüştür (ŞD, 2402/4). Yine bu bölgede Kırklar Kayası adıyla bilinen meşhur bir kaya mevcuttur. Burada yer alan Kırklar Makamı'ndaki sandukanın hemen yanında ise Kırklar Güzü olarak adlandırılan, duvara asılmış tomruk başlı bir topuz bulunmaktadır. Aynı yerde bir de, yine duvara asılmış çatal boynuzlu geyik başı bulunmaktadır. Bu makam da Aksaray'daki Kırk Kızlar Ziyareti'nde olduğu gibi daha çok kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Buraya bilhassa çocuğu olmayan veya çocuğu doğup da yaşamayan kadınlar gelmekteydi. Burada icra edilen ritüelle doğan çocukların ise Kırklara satıldığı rivayet edilmektedir (Kum, 1957, 1501). Diyarbakır'daki Kırklar Dağı'nın da çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir (Alsac, 2021, 201). Yine Çemişgezek'teki Kırklar Ziyareti de çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmekteydi. Onların buradaki Kırklar Pınarı'ndan su içtikleri zikredilir (Kalafat, 1994, 16).

Evliya Çelebi Birgi'de, Bozdağ'a bitişik Erbain Dağı'ndan söz etmektedir. Burada Erbain Makamı adında ulu bir tekkenin varlığını dile getirir (Evliya Çelebi, 9/1, 197). Burası günümüzde Bozdağ'ın kuzeyinde yer alan ve halk arasında Kırklar Dağı olarak bilinen yer olmalıdır. Evliya Çelebi'nin Erbain Dağı diye bahsettiği isim Türkçeye Kırklar Dağı olarak çevrilmektedir. Söz konusu Kırklar Dağı'nın zirvesinde Kırk Yiğit Mezarlığı olarak isimlendirilen bir yer vardır (Şahin, 2013, 128). Ermenek ve Halep'i ziyaret eden Çelebi buralarda da Kırklar Makamı'nın bulunduğunu ifade eder (Evliya Çelebi, 9/1, 331, 441,). Son olarak Doğu Karadeniz Dağları'nın batı kesiminde yer alan Çapans Dağları'nın batısında da Kırklar Dağı yer almaktadır (Gürgen, 2003, 160).

Mescidi Aksa'daysa Birler, Pirlar, Üçler, Yediler ve Kırklar Makamları bulunmaktadır (Evliya Çelebi, 9/2, 515). 17. yüzyılda Mirâtü'l-Kuds adlı bir eser kaleme alan Hıfzî de buradaki makamdan bahseder. Ona göre, bir dağın üzerinde bulunan Kırklar Makamı, Beyt-i Mukaddes'in güneyindedir. Burada Habrâ denilen bir mağaraya Hz. İbrâhim ile eşi Sâre, İshak Peygamber, İshak peygamberin eşi Rukiyye Hatun, Hz. Yakup ile eşi Likâ ve Hz. Yusuf'un defnedildiğine inanılır (Göllü, 2018, 140). Diğer taraftan Evliya Çelebi Şam'da Ümeyye camisinin minaresini anlatırken ilginç bilgiler verir. Onun ifadesiyle söylemek gerekirse *Bu minârenin evsâfi* çokdur. *Evvelâ evvelki tabakada makâmı Üçler ve tabakai sâlide makâmı Yediler ve tabakai sâlisde makâmı* Kırklar bulunur (Evliya Çelebi, 9/2, 580). Şam'da Üçler, Yediler ve Kırklar Makamlarını anlatarak *bu ziyâretlerin mihrâblarında ibâdet edenin du'ası müstecâbdır* diyerek makamların önemini belirtir (Evliya Çelebi, 9/2, 600).

Evliya Çelebi'nin bahsettiği makamlardan başka, mühimme defterinde Şam'da bulunan Kırklar Tekkesi adıyla başka bir yerden daha bahsedilmektedir. 20 akçe karşılığında tekkenin şeyhliğini yapan Musa'nın müteseyyid olduğu anlaşıldığından başındaki yeşil sarık çıkarttırılmıştır (MD 25, 47/461). Ayrıca Şam'da Kırklar Dağı adını taşıyan bir dağ da mevcuttur. Bu dağda bulunan mescidin tamiri gündeme gelmiş ve mescidin hangi vakfa ait olduğu araştırılmıştır (A. MKT. MHM. 66/31). Evliya Çelebi'de geçmeyen makam ve ziyaretgâhtan biri de Erzincan merkeze bağlı Çağlayan beldesindedir. Munzur Dağı'nın eteklerinde bulunan Kırklar Makamı gözlerden uzak olmasına rağmen hâkim bir noktada yer alır. Alevilerin bu makamı yoğun bir şekilde ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu makamda yatan zatın Çağlayan

bölgesinin manevi muhafızı olduğuna inanılır (Babür, 2018, 157-158).

2. Kırklar İsimli Zaviyeler, Mezarlıklar ve Köyler

Erçiş kazasının Kırklar köyünde Kırklar zaviyesi bulunmaktadır. Bir tarikata mensup dervişlerin ıssız yerlerde veya şehir ve kasabalarda yolcuların güvenli bir şekilde yolculuk yapmalarını amacıyla kurdukları zaviyelerde misafirlere ücretsiz yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlanmaktadır (Ocak-Faruki, 1986, 468). Muhtemelen köyün ismi de burada kurulan zaviyeden dolayı Kırklar adını almıştır. 1570'lerde köyde 24 nefer yaşamaktaydı. Köyün zaviye şeyhi ise Şeyh Kıyadin idi. Defterde bazı neferlerden *Kırklar Kulu* olarak bahsedildiği gözlemlenmektedir (Alandağlı, 2023, 12). Buradaki kişilere Kırklar Kulu denilmesinin sebebini Evliya Çelebi'den öğrenmek mümkündür. Onun anlattığına göre bir gün bir Ermeni kabilesi buradan geçerken burada toplanmış bir alay asker görür. Onların arasına girdiklerinde her birinin nur yüzlü olduklarına şahit olurlar. Kim olduklarını sorduklarıdaysa, bu nur yüzlü askerler kendilerini ricalü'l-gaybın yani üçler, yediler ve kırkların askerleri olarak tanıtır (Evliya Çelebi, 4/1, 214).

Başka bir Kırklar zaviyesi ise Erçiş'e yakın bir mıntıkada olan Ahlat'ta karşımıza çıkar. Zaviyenin bulunduğu köyde 1540'ta 21, 1555'te ise 27 nefer yaşamaktadır. Zaviyenin şeyhi ise Şeyh Ahmed'dir. Bu zaviyenin izlerine 19. yüzyıl kaynaklarında da rastlanır. 1836 tarihinde mahalle olarak karşımıza çıkan Kırklar'da 73 hane yaşamaktaydı. Belgelerde Şeyh Ahmed ve Şeyh Mustafa Efendi'nin zaviyedar oldukları, zaviyenin bedel-i varidatının ise 8.460 kuruş olduğu tespit edilmektedir. Zaviye gelirinin 2.960 kuruşu *it'âm-ı ta'âm* için ayrılmıştır. Daha sonraları ise Musa bin Süleyman ve Mehmed bin Halil zaviye varidatını tasarruf etmişlerdir (Alandağlı, 2023, 13-14). Zaviyedarın vergiden muaf olmasına rağmen ondan vergi alındığı ve buna karşılık onun da itiraz ettiği anlaşılmaktadır. Belgede zaviyedar es-Seyyid eş-Şeyh Musa Efendi'nin İmam Zeynelabidin Hazretleri'nin sülâle-i tâhirelerinden ve tarikat-ı aliyye-i Kadiriyyeden olarak tanıtır. Dolayısıyla o sahihü'n-nesep ve sâdât-ı kiramdandır (A. DVN. 4/3; C. EV. 316/16092; Işık 2013, 263).

Ahlat'ta bahsedilen zaviyeden başka bir de Kırklar Mezarlığı adını taşıyan tarihi bir mezarlık vardır. 13-14. yüzyıllara ait olan mezar taşları şahideli sanduk tipinde, kitabeli ve imzalıdır (Sayılan, 2022, 521; Tali, 2022, 35). Kırklar mezarlığı olarak bilinen bir başka mezarlık ise Ankara'nın Kale mahallesindeki Kırklar Türbesi Vakfı'na kayıtlıdır. Mezarlığın ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte mezarlıkta Ankara kadılarına ait 1247-1438 tarihli mezarlar yer almaktadır. Buraya daha sonraları Yediler Mezarlığı'nın mezar taşları ile Altındağ'daki çeşitli mezarlık ve hazirelerden çok sayıda mezar taşı getirilmiştir. 1953 tarihli bir belgeye göre burası Mollabüyük mahallesindedir. Kırklar mezarlığı ve buna ait Kırklar tekkesi bakım ve tamirâtı sağlanmak şartıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır (Ankara Vakıf Eserleri, 2019, 64; 30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 133/90/1). 1953 tarihli belgeye göre Ankara'da bir de Kırklar Tekkesi bulunmaktaysa da tekkeyle ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. Dede Korkut'un mezarının da Derbent şehrindeki Kırklar Mezarlığı'nda olduğuna yönelik rivayet vardır (Zeyrek, 2015, 20). Evliya Çelebi de yine aynı yerde bulunan Kırklar Makamı'ndan bahseder (Evliya Çelebi 2/2, 360). Nitekim Kırklar adını taşıyan mezarlıklar pek çok yerde karşımıza çıkmaktadır.

Lefkoşa'ya bağlı Kırklar köyü yakınlarında Kırklar Tekkesi bulunmaktadır. Tekkenin kuruluşuyla ilgili anlatılan efsaneye göre buraya Arapların Bizans döneminde Kıbrıs'a yapmış oldukları bir sefer esnasında şehit olan 40 İslam askeri gömülmüştür. Burada inşa edilen türbe, Osmanlılar döneminde ziyaret edilen kutsal

bir mekâna dönüşmüştür. 1816 yılında ise türbeye ilaveten bir de mescit yapılmıştır. Rum saldırılarıyla tahrip edilen tekkenin günümüzde sadece türbe kısmı sağlam kalmıştır (Akmayda, 1993, 342). Tekkenin bir zamanlar Nakşibendi tarikatına mensup şeyhler tarafından yönetildiği de bilinmektedir. Bu tekke hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilmektedir. Yeri gelmişken pek çok kilisenin de Kırklar adını taşıdığını belirtelim. Örneğin 16. yüzyılda Mardin’de Süryani Yakubilere ait Kırk-Şehid adında bir kilisenin bulunduğu bilinmektedir (Göyünç, 1991, 114). Burası ayrıca “Patriğin evi” olarak da kabul edilen Kırklar Kilisesi’dir. Mardin’deki Hıristiyan topluluğun idarî merkezi olan bu kilisenin 6-7. yüzyıllarda yapıldığı tahmin edilmektedir (Küçük, 2019, 491). Bir başka Kırklar Kilisesi de Maraş’tadır. Bu kilisenin başpapazı Maraş’ın Şeyhler mahallesinde yaşamaktadır (Y. PRK. ZB, 17/29). Tokat’taki Kırklar Kilisesi’nin 1700 tarihinde tamir edilmesi gündeme gelmiştir. Belgede kilisenin eski zamanlarda yapıldığı havlu ve duvarlarının sağlam olduğu ifade edilir (MD 111, 612/2148). Diyarbakır’ın Kırklar Dağı üzerinde bulunan Kırklar Kilisesi ise 5. yüzyılın sonlarında inşa edilmiştir. Bu kiliseden günümüze kalan tek şey duvarlarıdır (Tezokur, 2021, 120). Son olarak Ankara’da da bu isimle bir kilise bulunmaktadır (Çetinkaya, 2021, 1112). Bu bağlamda Kırklar inancının da tıpkı Hızır-İlyas inancı gibi Müslim ve gayr-i Müslimler arasında ortak bir inanç halini aldığı söylenebilir. (Ocak, 2012:142; Gülten, 2017, 81-100).

Lefkoşa’ya bağlı Kırklar köyündeki Kırklar Tekkesi’ne dönecek olursak Sir Hany Luke’nin tekkede görevli bir dervişten elde ettiği bilgilere göre türbede yirmi üç dervişe ait ayrı ayrı mezarlar bulunur. Geri kalan on yedi dervişin mezarı ise toplu halde tekkenin içindedir. Halkın kutsal kabul ettiği bu yerlerde dualar edilip adaklar adanmıştır. İnanılışa göre, dua edip niyet tuttuktan sonra duvardan yüksekçe bir yerde bulunan mızrağı tutan kişinin elinin meçhul bir el tarafından yumuşakça okşanması, niyetin gerçekleşeceğine işaret eder (İslamoğlu, 1995, 279). Tekkenin bulunduğu köyde azda olsa halen Bektaşilerin yaşadığı anlaşılmaktadır. Kırklar Tekkesi, 1826 tarihinde Bektaşiliğin yasaklanmasıyla Melami-Mevlevi şeyhlerin idaresine geçmiştir. Bir zamanlar türbede duvara saplı bir kılıç ve bir ok olduğu rivayet edilmektedir. Tekkenin güney bölümünde yer alan duvara saplı bu oku tutarak, bir nefeste üç kez Allah diyenlerin dileklerinin yerine geldiği rivayetler arasındadır (Maden, 2017, 664). 1860-61 tarihinde Lefkoşa’da çıkan bir yangında tekke yanmış bu sırada tekke ile birlikte dervişlerin de eşyaları zarar görmüştür (Özcan 2022. 636). Bahsedilen tekkeden başka Kıbrıs’ın Değirmenlik kazasına bağlı Mesarya nahiyesinde de Kırklar Dergâhı bulunmaktaydı. Dergâhın postnişini elli seneden beri Hacı Mehmet iken Ahmet Efendi adlı birisi tarafından postnişin makamı işgal edilmişti. Bunun üzerine Hacı Mehmet, 1909 tarihinde yazdığı bir dilekçeyle durumu ilgililere bildirmiştir. Tesadüf edilen bazı belgelerde ise Hacı Mehmet’in tekkeden silah zoruyla atıldığı ve tekkenin Kadiri tekkesi olduğu anlaşılmaktadır (KB. MAA. FE, 2/14; A. MTZ. KB, 3/45; KB. MAA. FE, 6/46; KB. MAA. FE, 7/49).

Kırklareli’nde de Kırklar Tekkesi adıyla bir tekke bulunmaktadır. Tekke Kudüs civarında doğup, Urfa’ya bağlı Birecik kasabasında ölen Sadeddin Cibâvî (ö. 700/1301) tarafından kurulan Sadîlik tarikatına aittir. Sadîlik tarikatına ait olan bu tekkeyi 1844 tarihinde Kırkkilise Muhassılı Hacı Ali Paşa yaptırmıştır (Şimşek, 2007, 217). Zamanla tekke ile tekkenin içinde bulunan türbe tamamen harap olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru zaviye ve türbenin tamiri gündeme gelmiş olup bunun için 28.800 kûsur kuruşa ihtiyaç duyulmuştur. Ancak gelen cevapta tekke ve türbenin tamirinin mümkün olmadığı belirtilmiştir (BEO, 729/54666; BEO, 846/63389). Tekirdağ’da 16. yüzyılda Acı Çeşme Bayırı olarak bilinen semt ise günümüzde

Kırklar Tekkesi olarak bilinmektedir (Ateş, 2009, 86). Mahallenin adının değişerek Kırklar Tekkesi halini alması burada inşa edilen Kırklar Tekkesi'yle alakalı olmalıdır. Yine Gelibolu'da da Kırklar tekkesi ve Kırklar Mezarlığı isimli yerlerden söz edilmektedir (BEO, 1939/145413; ŞD, 2574/35). Ancak bunlarla ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır. Trakya'da İskeçe'nin 13 km. güneydoğusunda eski adıyla Yenice-i Karasu günümüzdeki adıyla Genisea köyünde de Kaygusuz Sultan'a ait Kırklar Tekkesi yer almaktadır. Kitabesine göre bu tekke 1645 yılında inşa edilmiştir (Kiel, 2013, 445).

Evliya Çelebi'nin anlattıklarına göre Halep iç kalesinde de Kırklar Tekkesi bulunmaktadır. Onun ziyareti sırasında burası mamur olup tekke Uşşâki tarikatının elindedir. Tekkenin bulunduğu sokak da Kırklar Sokağı adını almıştır. Ayrıca burada bir de Kırklar Makamı vardır (Evliya Çelebi, 9/1, 406-407). 1730 tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla tekke şeyhi ve dervişlerin yemek masrafı için 4.320 akçe tahsis edilmiştir. 1840 tarihinde de tekkeye 150 kuruş tahsis edildiği görülmektedir. 1895 yılına ait bir belgeden anlaşıldığı üzere tekkenin gelir kalemlerinden değirmen ve iki dükkâna Maarif İdaresi tarafından el konulmuş ancak tekkenin faal olmasından dolayı bunlar tekrar tekkeye iade edilmiştir (BEO, 531/39754; BEO, 1939/145413).

Son olarak Kırklar adını taşıyan köyler hakkında bilgi vermek gerekirse bunların bağlı olduğu yerler şöyledir: Bergama kazası Aşağı Kırklar köyü, İzmir-Tobalı kazası Kırklar köyü, İzmir-Derbanda nahiyesi Kırklar köyü, Aydın-Talaka (Karahayt) nahiyesi Kırklar köyü, Bozöyük kazası Kırklar köyü, Bayburt kazası Kırklar köyü, Karaman-Beyşehir sancağı Kırklar köyü, Karasi sancağı Kırklar köyü ve son olarak Akdağ kazası Kırklar köyü. Akdağ kazasındaki Kırklar köyünde bir de Ormun adında bir zaviye bulunmaktadır (MÜZ. ARK, 89/18; HAT, 1615/68; İ. ŞD. 19/814; C. EV. 340/17253; MD, nr. 57, 12/38; MD, nr. 42, 464/1812; Ş.D. 1598/6; İE. EV, 17/2042). Adı geçen köylerin tamamı olmasa bile en azından bazılarının kırklar inancıyla bağlantılı olduğu tahmin edilebilir. Buralarda yapılacak alan araştırmaları neticesinde sağlıklı bilgilere ulaşılabilir. Öte yandan daha geniş çalışmalar sonucunda Kırklar adını taşıyan daha fazla köye ulaşılabileceğini de burada belirtmek gerekir.

Sonuç

Türk Halk Müslümanlığı'nda evliya makamlarının veya türbelerinin ziyaret edilmesi oldukça önemlidir. Buralar halkın dertlerine derman aradığı, dileklerde bulunup adaklar adadığı yerlerdir. Bunun arka planında atalar kültürünün izleri yatar. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte atalar kültürü veli ve evliya kültürünü besleyen kaynaklardan biri haline gelmiştir. Konumuz açısından da üçler, yediler ve kırklar olarak bilinen gayb erenlerine ait Türklerin yaşadığı hemen her yerde makamlar, ziyaret yerleri, zaviyeler, tekke ve türbeler bulunmaktadır. Türk halkı nazarında onların yerini en iyi ifade edenlerin başında Evliya Çelebi gelir. Uğradığı her yerde onların adıyla bilinen makam ve ziyaretgâhlardan bahsederek bunlarla ilgili menkıbeleri aktarır. Hatta o bir keresinde Üsküdar ve İstanbul'da üçler, yediler, kırkların mübarek ruhları için Yasin okumuştur. O, Ayasofya'daki Kırklar Makamı, mmİstanbul'daki Kırklar Mezarı ile Yoroş kalesinin doğusundaki Kırklar Ziyareti, Üsküp yolu üzerindeki Kırklar Makamı, Kayseri'deki Kırklar Ziyareti, Malatya'daki Kırklar Makamı, Aksaray'daki Kırklar Ziyareti, Afyonkarahisar'daki Kırklar Makamı, Ermenek ve Halep gibi yerlerdeki Kırklar Makamları gibi pek çok yerden geniş bir şekilde bahseder. Şüphesiz buralar kırklar inancının yaşatıldığı somut yerlerdir. Bunların dışında ise Erciş ve Ahlat kazalarında Kırklar adıyla zaviyeler bulunmaktadır. Özellikle Erciş'te

bazı kişilerden *Kırklar Kulu* olarak bahsedilir ki bunların ricalü'l-gaybın yani üçler, yediler ve kırkların askerleri olduklarına inanılır. Bunlardan başka Ankara, Kırklareli, Yenice-i Karasu, Kıbrıs, Halep, Şam gibi yerlerde ise tekke ve dergâhlar tespit edilmiştir. Öte yandan Mardin, Maraş, Tokat, Diyarbakır ve Ankara'da Kırklar isimli kiliselere rastlanması, bu inancın Müslim ve gayr-i Müslim arasında ortak bir inanç olduğuna yönelik izler taşır. Son olarak Kırklar adını taşıyan köylerin Anadolu'nun hemen her yerinde karşımıza çıkması bu inancın ne kadar yaygın olduğunu gösteren en somut örneklerden biridir.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), 133/90/1.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

A. DVN. 4/3; A. MKT. MHM. 66/31; A. MTZ. KB, 3/45; BEO, 1939/145413; BEO, 1939/145413; BEO, 531/39754; BEO, 729/54666; BEO, 846/63389; C. EV. 316/16092; C. EV. 340/17253; HAT, 1615/68; İ. ŞD. 19/814; İE. EV, 17/2042; KB. MAA. FE, 2/14; KB. MAA. FE, 6/46; KB. MAA. FE, 7/49; MD, 25, 42, 57, 111; MF. İBT. 203/98; MÜZ. ARK, 89/18; Ş.D. 1598/6; ŞD, 2402/4; ŞD, 2574/35; Y. PRK. ZB, 17/29.

2. Araştırma ve İncelemeler

Akın, Bülent, *Mitten Tasavvufa Alevi Ritüellerinin Sır Dili: Kırklar*, İstanbul 2020.

Akmayda, Hüdavendigar, "Kıbrıs'taki Türk Devri Eserleri", *X. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1993.

Alandağlı, Murat, "XVI. Yüzyılda Van, Muş ve Bitlis'te Zaviye Kökenli Köyler", *Erdem*, Yıl 2023, Sayı 85, ss. 1-85.

Ankara Vakıf Eserleri, Ankara Kalkınma Ajansı Yay., Ankara 2019.

Ateş, Hacer, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Babür, Yusuf, "Erzincan'da Bulunan İki Alevi Ziyaretgâhi: Kırklar Makamı ve Sultan Seydi (İnançlar, Anlatılar)", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*, Cilt I, ed. O. Kurtoğlu- A.Ç. Erginer, Ankara 2018.

Coşar, Mevhibe, "Alevi-Bektaşî Kültüründe Sayılara Yüklenen Terim Değeri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli - Araştırma Dergisi*, Yıl 2011, Sayı 60, ss. 113-128.

Çayırdağ, Mehmet, "Kırk Nisa (Kırk Kızlar) Türbesi", *Kayseri Ansiklopedisi*, Cilt 4, Kayseri 2015, ss. 117-118.

Çetinkaya, Canan, "Şer'îye Sicillerine Göre 17. Yüzyılda Ankara'da Kiliseler ve Manastırlar", *History Studies*, Yıl 2021, Sayı 13/4, ss. 1107-1124.

Dede Korkut Kitabı, Dresden Nüshasını Aslından Okuyan ve Sadeleştiren: Yunus Zeyrek, İstanbul 2015.

Gaynutdinova, Alina, "'Kırk Kız' Destanı ve Kahramanca Savaşan Türk Kadınları", *İstem*, Yıl 2018, Sayı 31, ss. 147-160.

Göllü, Bilge Karga, "XVII. Yüzyılda Kudüs'te Olmak: Hıfzî'nin Kudüs İzlenimleri", *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, Yıl 2018, Sayı 2, ss. 132-145.

Göyünç, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.

Gülten, Sadullah, "Çorum'da Kalenderî Geleneğinden Bir Abdal: Kutbu'l-Büdelâ Abdal Ata ve Zaviyesi", *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, ed. A. Demir, T. Kalkan, E. Erdoğan, Ankara 2017, ss. 423-434.

Gülten, Sadullah, "Hızır-İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl 2017, Sayı 83, ss. 81-100.

Gülten, Sadullah, *Türklerin Hz. Ali'si*, İstanbul 2023.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 1-9, Haz. S. A. Kahraman vd, İstanbul 2006-2023.

Gürgen, Gürçan, "Çapans Dağları Kuzeyinin (Rize) Glasyal Morfolojisi", *GÜ Gazi Eğitim*

- Fakültesi Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 3, ss. 159-175.
- Işık, Ayhan, *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakibü'l-Eşrâflık Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- İslamoğlu, Mahmut, “Kıbrıs’ta Türk-İslam Yatırları ve Bunlara İlişkin Efsaneler”, *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1995, ss. 276-284.
- Kalafat, Kaya Yaşar, “Türk Halk İnançlarında Hususiyile Doğu Anadolu’da Orta Toroslar’da “Kırk Motifi”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 1994, Sayı 22, ss. 15-21.
- Kiel, Machiel, “Yenice-i Karasu”, *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, ss. 443-445.
- Kum, Naci, “Karaca Ahmed’ler Hakkında İncelemeler, Düşünceler”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Yıl 1957, Nu. 94, ss. 1500-1503.
- Küçük, Mehmet Alparslan, “Türkiye’nin Turistik Dini Mekânlarına Bir Örnek: “Süryani Dinî Merkezleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2019, Sayı 33, ss. 477-520.
- Küçükdağ, Yusuf, Ayşe Değerli ve Bekir Şahin, *Vesâik-i Bektaşiyân’a Göre Osmanlı Devleti’nde Bektaşî Tekkeleri*, Konya 2015.
- Maden, Fahri, “Kıbrıs’ta Bektaşî Tekke ve Türbeleri, Tarihte Kıbrıs”, *Uluslararası Akdeniz Karpaz Sempozyumu: Tarihte Kıbrıs Sempozyumu Bildirileri*, ed. Osman Köse, İstanbul 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul 2012.
- Ocak, Ahmet Yaşar-S. Faruki, “Zaviye”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1986, ss. 468-476
- Özcan, Serpil, “Arşiv Belgelerine Göre Tekkelerde Kadınlar ve Görevleri”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, Yıl 2022, Sayı 12/2, ss. 615-644.
- Pala, İskender, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1995.
- Sayılan, Hasan, “Tarihi ve Doğal Değerlerin Şehir Markalaşmasındaki Rolü: Ahlat (Bitlis) Örneği”, *Tarihten Bugüne Kapılar Açan Şehir: Ahlat Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2022.
- Şahin, İbrahim, “Evliya Çelebi’nin Günümüz İzmir İl Sınırları İçinde Kullandığı Güzergâh ve Seyahatnâme’de Buna Dair Sorunlar”, *Kent ve Seyyah: Evliya Çelebi’nin Gözüyle İzmir ve Çevresi-III*, ed., Metin Ekici-Turan Gökçe, İzmir 2013.
- Şimşek, Selami, “Kırklareli’de Tarikatlar ve Tekkeler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 2007, Sayı 18, ss. 205-220.
- Tali, Şerife, “Ahlat’ın Şehirleşmesinde Mimari Düzenler ve Osmanlı Dönemi, Tarihten Bugüne Kapılar Açan Şehir: Ahlat”, *Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 2022.
- Tezokur, Hadi, “Diyarbakır’ın İnanç Serüveninde Hıristiyanlık”, *Diyarbakır Kültür ve Medeniyet Dergisi*, Yıl 2021, Sayı 2, ss. 116-121.
- Uludağ, Süleyman, “Ricâlü’l-Gayb”, *DİA*, Cilt 35, İstanbul 2008, ss. 81-83.

Extended Abstract

The expression ricalü’l-gayb, or saints of the unseen, derived from the word “recül”, known as “male, brave and heroic”, refers to the three, the seven and the forty. At the head of these saints who rule the world are people called kutb or kutbu’l-aktab. Accordingly, Sufis have divided saints into different degrees and classes based on hadiths. Although the forty, also known as the saints of the unseen, are in the order of greatness/sainthood, it is not known who they are. However, they are accepted as a community of saints whose existence and sanctity are believed in. The cult of the three, the seven and the forty, known as the saints of the unseen, has become one of the common beliefs of Turkish culture. This belief has been experienced intensely by both Alevis and Sunnis and has continued its existence until the present day. It has also become a belief lived by non-Muslims as well as Muslims. According to the Alevis, the head of the forty is Hz. Ali. Hz. The time and place of the council of forty attended by Ali and Hz. Muhammed are not known. There are many places of worship and shrines for these people, who are referred to as the three, the seven and the forty, but whose identities are unknown. They are respected and believed to protect them and fulfill their wishes. There are also many tombs, mountains, villages, convents, mosques and churches known by these names. There are many

places of worship and shrines for these people, who are referred to as the three, the seven and the forty, but whose identities are unknown. There are also many tombs, mountains, villages, convents, mosques and churches known by these names. In fact, this belief is not only specific to the Turks. Churches of the forty have been built in many places such as Mardin, Maraş, Tokat and Diyarbakır. There is a lot of information in Evliya Çelebi's travelogue about the shrines and shrines named after the three, the seven and the forty. The reason for his interest in these places is that they are visited by the public. The Quran is read for the souls of the blessed people who are believed to be buried there and their souls are donated to them. Istanbul, Edirne, Vidin, Kayseri, Malatya, Aksaray, Afyon, Ahlat, Diyarbakır, Birgi, Ermenek, Cyprus and Aleppo, Ankara are some of the places where there are places related to the forty such as the Forty Shrine, Forty Mosque, Forty Zawiya, Forty Cemetery and Forty Dervish Lodge. In this short study, based on Evliya Çelebi's travelogue and archive documents prepared during the Ottoman period, some information about the three, seven and forty cults has been obtained and there is no doubt that more will be discovered with the expansion of the research.